

NHỮNG ĐIỀU KIỆN BẮT BUỘC VỀ TỔ CHỨC & PHÁP LUẬT CỦA NỀN KINH TẾ THỊ TRƯỜNG

Giáo sư tiến sĩ THOMAS BLANKE

1- HỆ THỐNG XÃ HỘI VÀ KINH TẾ: SỰ PHỤ THUỘC LẦN NHAU

Kinh tế thị trường không phải chỉ đơn thuần là một hình thức tổ chức của sản xuất; mà bản thân khái niệm "các hệ thống kinh tế thị trường" đã cho thấy cách thức tổ chức kinh tế bao giờ cũng kéo theo các hệ quả chung về xã hội. Điều đó có nghĩa là việc đưa vào áp dụng phương thức kinh tế thị trường trong sản xuất hàng hóa và dịch vụ hoàn toàn không chỉ là một quá trình nội bộ kinh tế đơn thuần. Sự chuyển đổi một phương thức sản xuất sẽ chỉ mang lại kết quả, nếu cùng với nó là sự thay đổi căn bản cả toàn bộ hình thức tổ chức bộ máy và pháp luật.

Các điều kiện khuôn khổ ngoài kinh tế và các tiền đề về tổ chức của một chế độ kinh tế thị trường bao gồm trước hết là:

- Một hệ thống tiền tệ và tín dụng độc lập.

- Một hệ thống thuế đủ chi tiết và bộ máy thu thuế có hiệu lực.

- Sự đảm bảo bằng hiến pháp các quyền tự do cá nhân và quyền tự do lập hội, kể cả tự do tư tưởng, tự do thông tin, tự do hội họp (các quyền cơ bản).

- Một hệ thống nghị viện thể hiện ý chí chính trị của dân (dân chủ).

- Một hệ thống tòa án độc lập, một chính phủ chịu trách nhiệm trước quốc hội và một bộ máy quản lý đúng pháp luật không thiên vị và có hiệu lực (nhà nước pháp quyền).

- Một hệ thống đầy đủ các bảo đảm xã hội dành cho người lao động; cho phép tồn tại các tổ chức tự quản xã hội và tạo điều kiện phát huy sự góp ý và góp sức cho hoạt động xã hội (nhà nước xã hội).

2- SỰ ĐA DẠNG CỦA CÁC XÃ HỘI KINH TẾ THỊ TRƯỜNG

Chỉ khi nào có được các điều kiện chung về tổ chức, nhất là tổ chức bộ máy và cơ cấu Nhà nước, thì kinh tế thị trường mới hoạt động có hiệu quả.

Điều đó hoàn toàn không có nghĩa là các điều kiện này được tạo ra theo một cách giống nhau hay là ở mức độ như nhau trong tất cả các xã hội được tổ chức theo kiểu kinh tế thị trường.

Trong thực tế, tồn tại rất nhiều loại hình khác nhau của các xã hội kinh tế thị trường. Tùy theo trình độ phát triển kinh tế, kinh nghiệm lịch sử, truyền thống văn hóa, pháp luật và xã hội ở từng nơi mà các điều kiện khuôn khổ về tổ chức nêu trên đây được thể hiện dưới các hình thức và mức độ thích hợp. Chẳng hạn ở các nước như Thụy Điển, Đan Mạch, Na Uy, Phần Lan, hay là ở Áo và Đức thì các yếu tố xã hội được coi trọng hơn nhiều so với ở Mỹ, ở các nước Mỹ la tinh và Nam Mỹ hay ở các nước nghèo vùng Nam và Đông nam Châu Âu.

Kể cả các yếu tố về cơ cấu Nhà nước pháp quyền và dân chủ trong tổ chức Nhà nước của nhiều hệ thống kinh tế thị trường tư bản chủ nghĩa cũng thể hiện sự đa dạng đó. Trong khi các nước ở Mỹ la tinh và Nam

Mỹ hoặc là ở Nam Phi cũng như một số nước châu Á vẫn còn tồn tại những chính phủ độc tài chuyên chế thì ở nhiều nước khác lại có một chế độ chính trị hết sức tự do và dân chủ (Mỹ, Canada, Anh, Pháp, Thụy Sĩ, ...)

Hơn nữa, cũng không phải ở tất cả các nước có nền kinh tế thị trường đều có bộ máy quản lý công cộng hoạt động theo các nguyên tắc tuân thủ nghiêm ngặt pháp luật, vì sự phồn thịnh chung, không thiên vị, dưới sự giám sát của một ngành tư pháp độc lập.

Tuy có những sự khác nhau đó, nhưng như vậy không có nghĩa là các cơ cấu về bộ máy và tổ chức Nhà nước bảo đảm tính pháp quyền của nhà nước, bảo đảm sự dân chủ cũng như tính xã hội của nhà nước chỉ như các điều kiện bên lề, mang tính ngẫu nhiên của một chế độ kinh tế thị trường. Đúng là các điều kiện này không phải ở nơi nào cũng có, càng không phải là có đều nhau. Nhưng điều hạn chế đó hoàn toàn không làm thay đổi một sự thật là các nền kinh tế thị trường đòi hỏi phải có những tiền đề cơ bản nhất định như đã nêu trên đây.

Ở đâu hoặc không có hoặc thiếu các tiền đề này, thì ở đó chắc chắn chế độ kinh tế thị trường hoạt động không đầy đủ. Trong thực tế có thể dễ dàng thấy rằng những khiếm khuyết về cơ cấu tổ chức tất yếu dẫn đến các hệ quả xấu về kinh tế.

3- NHÀ NƯỚC PHÁP QUYỀN, NỀN DÂN CHỦ VÀ NHÀ NƯỚC XÃ HỘI LÀ NHỮNG YẾU TỐ CHỨC NĂNG PHẢI CÓ CỦA NỀN KINH TẾ THỊ TRƯỜNG

Những nguyên tắc về tổ chức Nhà nước theo kiểu nhà nước pháp quyền, dân chủ và Nhà nước xã hội hình thành từng bước mới đây trong lịch sử phát triển của các nền kinh tế thị trường hiện đại, nó cũng đã trải qua biết bao cuộc khủng hoảng và xung đột sâu sắc về mặt xã hội.

Ban đầu hình thành tổ chức nhà nước theo kiểu quan liêu duy lý và độc đoán là hình thức phổ biến. Sau đó diễn ra quá trình khẳng định các quyền tự do về cá nhân, về kinh tế và về chính trị, đồng thời với dân chủ hóa chế độ đại diện ý chí về mặt chính trị. Cuối cùng là sự đảm bảo của Nhà nước xã hội dành cho các cá nhân.

Tất cả ba đặc điểm chủ yếu trong cơ cấu tổ chức, tức là Nhà nước pháp quyền, nền dân chủ và Nhà nước xã hội, là các tiền đề không thể thiếu được của một hệ thống kinh tế thị trường phát triển và có hiệu quả.

a) Nguyên tắc nhà nước pháp quyền phản ánh sự cần thiết về khả năng lượng định trong các hoạt động của Nhà nước. Chế độ kinh tế thị trường chỉ có thể hoạt động được khi mà những nguyên tắc nền tảng chi phối các hoạt động của Nhà nước tương đối ổn định và đáng tin cậy. Những nguyên tắc đó phải có khả năng lường trước.

Bộ máy Nhà nước phải được tổ chức theo hệ thống cấp bậc với quyền hạn và trách nhiệm rõ ràng đặt dưới sự kiểm tra nghiêm ngặt kể cả trong nội bộ lẫn từ bên ngoài (của quần chúng, của hệ thống tư pháp và của hệ thống ngân sách).

Nguyên tắc Nhà nước pháp quyền còn đòi hỏi nhất thiết phải bảo đảm thông qua hiến pháp các quyền cơ bản về cá nhân và về kinh tế. Các quyền cơ bản này chỉ bị hạn chế thông qua hiến pháp và trong những trường hợp hạn hữu với các tiền đề chặt chẽ (đặt lợi ích chung lên trên).

Về phần mình, các đạo luật được giám sát bởi một tòa án hiến pháp độc lập; trong khi các hoạt động quản lý được giám sát bởi hệ thống tòa án cũng độc lập riêng.

b) Nguyên tắc dân chủ phản ánh một sự thật là trong các xã hội tổ chức theo kiểu kinh tế thị trường tất yếu nảy sinh các quyền lợi chính trị khác nhau. Các quyền lợi chính trị khác nhau đó đấu tranh để giành quyền thiết lập, tham gia và kiểm tra chính quyền trong quá trình đại diện ý chí chính trị của dân và xử lý các xung đột.

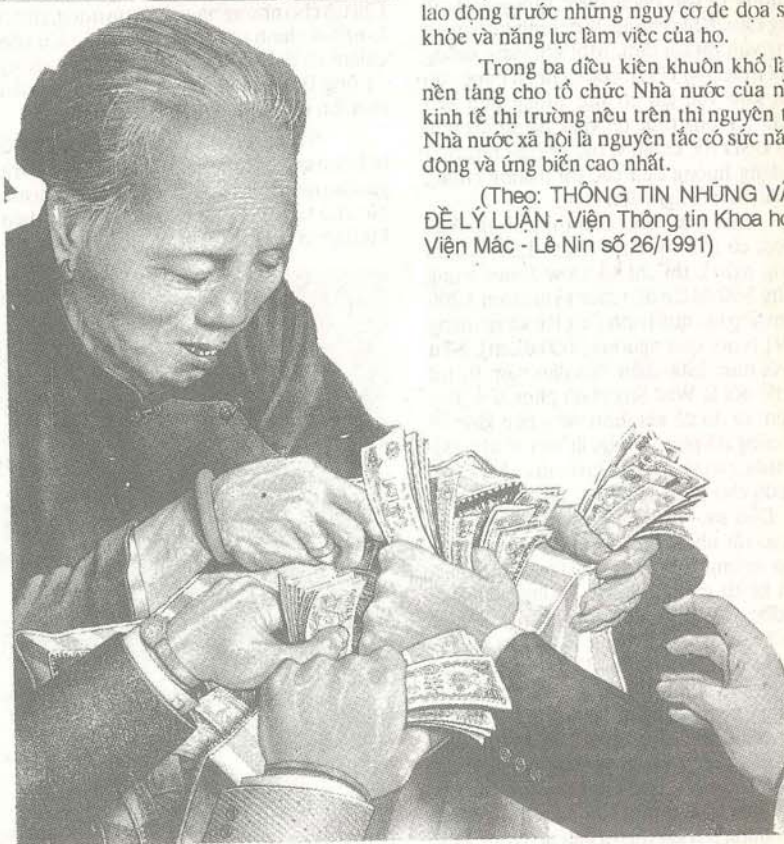
Kinh tế thị trường làm thay đổi căn bản các cơ chế đoàn kết của xã hội lỗi thời. Nó làm lỏng lẻo các quan hệ gia đình vốn chặt chẽ, giảm nhẹ sự phụ thuộc vào luật lệ của các chính quyền địa phương cũng như các đại diện của họ. Nó hình thành nhiều tập đoàn người khác nhau, mỗi tập đoàn đó lại chia thành nhiều nhóm lợi ích khác nhau. Trong mỗi nhóm đó lại có sự khác nhau về nhu cầu, về trường phái chính trị, về sở thích văn hóa... họ đòi hỏi chiếm lĩnh các vị trí xã hội để tự thể hiện mình và đòi hỏi các quyền tự do thể hiện một cách độc lập.

c) Xét về mặt lịch sử phát triển thì nguyên tắc Nhà nước xã hội là nguyên tắc mới nhất trong số những tiền đề về tổ chức Nhà nước của một nền kinh tế thị trường có hiệu lực.

Tương tự như nguyên tắc dân chủ, nguyên tắc Nhà nước xã hội cũng là để giải quyết các vấn đề hòa đồng xã hội nảy sinh trong quá trình tổ chức sản xuất theo kiểu kinh tế thị trường. Tuy nhiên, điểm khác nhau là ở đây trọng tâm không nằm trong sự liên kết về chính trị mà nằm trong sự hòa đồng xã hội.

Nhu đã đề cập ở trên, các nền kinh tế thị trường kéo theo rất nhiều hệ quả theo hướng phi tập trung hóa và phân tầng xã hội. Sự xuất hiện của nhiều đơn vị kinh tế tự quản, có quyền và trách nhiệm quyết định một cách độc lập, không chỉ dẫn đến

sự đa nguyên lợi ích và quan điểm. Điều đó còn làm hình thành tầng lớp những người lao động làm thuê phụ thuộc; buộc phải đi tìm cho được một chỗ làm việc để kiếm kế sinh nhai. Trong giai đoạn quá độ chuyển sang kinh tế thị trường thì tầng lớp này còn nhỏ bé, nhưng nó lớn lên rất nhanh khi mà

các doanh nghiệp theo kiểu tiểu nông không còn hiệu quả và thị trường của các tiểu chủ trong thương nghiệp và dịch vụ cũng không còn sức dung nạp nữa.

Đây chính là thời kỳ phát triển mà C.Mác đã từng gọi là vô sản hóa người lao động.

Xét về mặt lịch sử thì sự phát triển của nguyên tắc Nhà nước xã hội là một phản ứng trước nguy cơ phân hóa xã hội do nghèo đói và khủng hoảng xã hội đến mức mà những mâu thuẫn của nó không thể giải quyết được trong khuôn khổ nền dân chủ nghị viện.

Chính vì vậy nên vấn đề trung tâm của nguyên tắc Nhà nước xã hội là bảo vệ những người lao động làm thuê phụ thuộc cũng như gia đình của họ trước những rủi ro xã hội. Để làm việc đó, kể từ cuối thế kỷ trước, một hệ thống bảo hiểm rộng rãi đã hình thành ở tất cả các nền kinh tế thị trường phát triển.

Bên cạnh hệ thống bảo hiểm xã hội, nguyên tắc Nhà nước xã hội còn bao gồm việc công nhận quyền đại diện của tổ chức công đoàn cho lợi ích của người lao động làm thuê, cũng như một hệ thống hợp đồng thỏa thuận, giữa giới chủ và các công đoàn về tiền công và điều kiện làm việc.

Sau cùng, nguyên tắc Nhà nước xã hội còn bao hàm nhiệm vụ của cơ quan lập pháp trong việc bảo đảm sự bình đẳng về điều kiện sống của mọi người, bảo vệ người lao động trước những nguy cơ đe dọa sức khỏe và năng lực làm việc của họ.

Trong ba điều kiện khuôn khổ làm nền tảng cho tổ chức Nhà nước của nền kinh tế thị trường nêu trên thì nguyên tắc Nhà nước xã hội là nguyên tắc có sức năng động và ứng biến cao nhất.

(Theo: THÔNG TIN NHỮNG VẤN ĐỀ LÝ LUẬN - Viện Thông tin Khoa học, Viện Mác - Lê Nin số 26/1991)